

Leren leren binnen een modulair onderwijssysteem

Met het oog op de komende vernieuwing van de tweede fase havo/vwo wordt er hier en daar al geëxperimenteerd met het 'studiehuis' en 'actief en zelfstandig leren'. Op de scholengemeenschap 'De Delta' in Leeuwarden heeft men deze begrippen willen integreren in de vorm van modulair onderwijs in de bovenbouw van het atheneum, met als doel de leerling te leren zelfstandig grotere hoeveelheden leerstof te verwerven, verwerken en plannen.

Een nieuwe vorm van onderwijs binnen een traditioneel schoolsysteem roept nogal wat (organisatorische) problemen op. De school heeft gekozen voor een modulaire opzet van het onderwijs, omdat dit een niet al te ingrijpende verandering van het onderwijs inhoudt. In dit artikel worden mogelijkheden besproken voor gemoduleerd werken binnen de moderne vreemde talen, geïllustreerd aan de hand van het vak Duits.

Moduleren

Moduleren is een begrip uit de onderwijsvernieuwing van de tachtiger jaren. In die jaren bracht de overheid enkele beleidsnotities¹ met betrekking tot modulair onderwijs uit. Volgens deze beleidsnotities moet onder moduleren worden verstaan 'het opdelen van (delen van) het leerplan in kleinere eenheden met een zekere zelfstandige status'. Doel van moduleren is onder andere:

- kwaliteitsverbetering (duidelijkheid naar de leerling toe);
- verbeterde aansluiting naar het vervolgonderwijs, dat veelal gemoduleerd is;
- verhoging van de motivatie bij leerlingen;
- leerlingen leren actief en zelfstandig te werken.

Bij moduleren kan er sprake zijn van verschillende verschijningsvormen. Sommigen verstaan onder een module een soort cursusboek, anderen interpreteren het begrip als een blok onderwijs van een aantal uren en weer anderen zien de module als een soort minicursus. Om deze verwarring tegen te gaan spreekt Van Eijl (1988) van dwingende en niet-dwin-

gende kenmerken van een module. Dwingende kenmerken zijn:

- Er is sprake van een onderwijseenheid over een samenhangend deel van de leerstof.
- De module omvat zowel presentatie als verwerking als toetsing.
- De module is binnen het onderwijssysteem flexibel programmeerbaar.

Niet-dwingende kenmerken zijn:

- Begin- en eindniveau zijn vaak expliciet aanwezig.
- Er is meestal een werkboek of studiehandleiding.
- Soms is er een thematische opzet.
- Vaak is er sprake van programmering in studielasturen.

Vormgeving van modules

Een module bestaat niet alleen uit een boekje waarmee de leerling zich maar moet zien te redden. Voor de duidelijkheid naar de leerling toe is er meestal wel een moduleboek met daarin een beschrijving van het doel van de module, de studielast, bronvermelding, toetsing, helder geformuleerde opdracht(en) en werkvorm(en), dit alles voorafgegaan door een inleiding die de leerling moet motiveren zich met het betreffende onderwerp bezig te houden. Daarnaast is het aan te bevelen een rooster van planning op te nemen, zodat de leerlingen weten wanneer er iets af moet zijn of wanneer er toetsmomenten zijn. Vooral in het begin is dit een wezenlijk onderdeel van de modulebeschrijving. Wanneer de leerlingen eenmaal aan deze manier van werken gewend zijn, zullen ze steeds meer hun eigen werkvormen kiezen en de leerstof plannen. Het moduleboek dient dus als gids die de leerlingen door de leerstof leidt. Ze kunnen zien wat ze voor een bepaalde datum/les moeten doen, welk materiaal daarvoor nodig is en waar dat te vinden is.

De praktijk

Enkele jaren geleden is in de bovenbouw atheneum op de scholengemeenschap 'De Delta' in Leeuwarden een project 'moduleren' van start gegaan. Doel van het project was om leerlingen zelfstandiger te maken en hen met grotere hoeveelheden leerstof te leren omgaan.

Per vak wordt de leerstof opgedeeld in kleinere eenheden met een omvang van 4 à 6 weken. Aan het einde van elke module wordt een eindtoets gegeven, voorafgegaan door een diagnostische toets die de leerling inzicht geeft in de mate van beheersing van de stof. De leerling had aanvankelijk recht op herkansing van elke eindtoets, wat de geloofwaardig-

heid van het systeem ondermijnde: de leerlingen namen de toetsen niet meer serieus en leerden de stof pas voor de herkansing. Het was drie keer prijs-schieten: D-toets, eindtoets en herkansing. Het plan-nen van grotere hoeveelheden leerstof kwam in dit systeem niet uit de verf, omdat het leren van de behandelde stof werd uitgesteld tot de herkansing. Na twee jaar van uitproberen werden de leerlingen bij de evaluatie betrokken. Zij leverden nuttige kri-tiek, vooral met betrekking tot de toetsing. Tegen-woordig gelden voor de herkansing strengere regels. Bovendien zijn de toetsen geconcentreerd in toetswe-ken, zodat er tussendoor meer rust is.

Moduleren en de moderne vreemde talen

Voor de meeste vakken is het vrij eenvoudig om de bestaande leerstof in modulen op te splitsen. Er wordt meestal thematisch gewerkt of per onderwerp. Bij de moderne vreemde talen zijn de leergangen zo opgebouwd, dat alle vaardigheden in een hoofdstuk aan bod komen. Zou men dus de leerstof opdelen in modulen, dan ontstaan er modulen waarin alle vaar-digheden verwerkt zijn, met als gevolg dat de modu-len op de hoofdstukken uit een leergang gaan lijken. Aan de andere voorwaarde – 'de module is binnen het onderwijssysteem flexibel programmeerbaar' – wordt geen recht gedaan, omdat er meestal een logi-sche opbouw in de hoofdstukken zal zitten, die niet doorbroken kan worden. Men zal de hoofdstukken weer in chronologische volgorde behandelen. Modu-leren per vaardigheid zou hier een oplossing zijn. Deze modulen zijn flexibel in het jaarrooster in te passen.

Wanneer er in de vrije ruimte mogelijkheden gebo-den worden om kleinere onderwijseenheden in de vorm van modulen aan te bieden, zou dit voor veel leerlingen aantrekkelijk kunnen zijn. Te denken valt aan modulen gespreks- en luistervaardigheid, lees-vaardigheid met nadruk op strategietraining, schrijf-vaardigheid en literatuur, uitgebreid met kennis van land en volk.

Het vak Duits gemoduleerd

In het eerste jaar waren de modulen voor het vak Duits zo samengesteld, dat alle vaardigheden aan bod kwamen in een module. Als input werd een lees- of luistertekst gebruikt, waarop de vaardigheden betrekking hadden. Hierover was ik al snel niet tevreden, omdat het mij teveel deed denken aan de tradi-tionele manier van werken met een leergang, met als verschil, dat niet de auteurs van de leergang maar ik in dit geval de leerstof en de opdrachten bepaalde, wat veel te veel tijd en energie kostte. Het aanbieden van deelvakken in de vernieuwde tweede fase deed mij besluiten de vaardigheden gescheiden aan te bie-den.

Binnen een module lag het accent op één vaardig-heid, waarbij andere vaardigheden ondersteunend gebruikt werden. Het was een gewaagd experiment, waarbij het gevaar aanwezig was, dat het voor de leerling saai zou worden wanneer er in een aaneen-gesloten periode van 4 à 6 weken slechts één-en-dezelfde vaardigheid zou worden aangeboden. Het experiment ging in atheneum-4 van start en zou,

mits het lukte, in atheneum-5 en -6 worden voortge-zet. Om progressie in de resultaten te waarborgen was gekozen voor een concentrische opbouw van de vaardigheden in deze drie jaar. Over het jaar verdeeld waren de volgende modulen voor atheneum-4 gepland (door de modulen heen werd aandacht besteed aan gespreksvaardigheid):

module 1 (september/oktober):	woordverwerving naar aanlei- ding van teksten (strategietrai- ning)
module 2 (november/december):	schrijfvaardigheid (brieven schrijven)
module 3 (januari/februari):	kennis van land en volk (werk stuk over een deelstaat)
module 4 (maart):	grammatica/voorzetsels (gege- ven door een docent in oplei- ding van de RUG)
module 5 (april):	leesvaardigheid (strategietrai- ning)
module 6 (mei/juni):	kennis van land en volk (Widerstand im 3. Reich)

De jaarplanning voor atheneum-5 zag er als volgt uit:

module 1:	woordverwerving n.a.v. teksten
module 2:	schrijfvaardigheid (creatief schrijven)
module 3:	literatuur (die 'deutsche Klassik')
module 4:	leesvaardigheid (strategietraining)
module 5:	literatuur (werkstukje maken over een Duitstalige auteur)
module 6:	gespreks- en luistervaardigheid

In atheneum-6 werd de leerstof voor de meeste vak-ken niet meer in modulen gegeven met het oog op de tentamens en examens. Het vak Duits werd echter wel aangeboden in modulen en wel als volgt:

module 1:	schrijfvaardigheid (voorbereiding op het schoolonder- zoek in oktober, wat bestond uit het schrijven van een zakelijke brief volgens het Cito-model)
module 2:	gespreks- en luistervaardigheid (voorbereiding op het mondeling schoolonderzoek en de luistertoets)
module 3:	tekstbegrip: strategietraining als voorbereiding op het centraal schriftelijk examen.
module 4:	literatuur. Het laatste schoolonderzoek bestond uit vragen over de literatuurgeschiedenis van de laatste eeuw met een apart gedeelte over een door de leerling zelf gekozen onderdeel uit de cultuurgeschiedenis vanaf de Middeleeuwen. Dit gold als 'Schwerpunkt'.

De planning van de modulen kan van jaar tot jaar vershillen. Bovenstaande keuze voor drie jaar ligt dan ook geenszins vast.

Module Kennis van land en volk

Om een duidelijk beeld te schetsen van het begrip 'actief en zelfstandig leren' binnen het studiehuis zal ik de module 'Kennis van land en volk' van athe-neum-4 uitvoerig beschrijven.

• Doel

Het doel van de module was: leerlingen kennis laten maken met Duitsland, o.a. bevolking, historie, cultuur, politiek, gebruiken, onderwijs, enz. De gefor-muleerde einddoelen voor de leerlingen waren als volgt omschreven: 'Tijdens deze module moet je in staat zijn samen met enkele leerlingen uit je klas een werkstuk te maken over een Duitse deelstaat. Jouw onderdeel moet je zelfstandig kunnen uitdiepen en vormgeven.'

- **Lesorganisatie**

In module 2 hadden de leerlingen veel oefening gehad in het schrijven van brieven, wat resulteerde in een eindtoets die bestond uit het schrijven van een zakelijke brief volgens Cito-model. De brief was gericht aan het VVV-kantoor in Berlijn en de leerling moest informatie vragen over de onderwerpen toerisme, historie, cultuur en politiek en/of onderwijs en/of economie. In de les, waarin de gecorrigeerde brieven werden teruggegeven, werd module 3 voorbereid.

Om organisatorische redenen (drie klassen, 76 leerlingen) werd er per klas een indeling in groepen gemaakt. De keuze uit de 16 deelstaten was snel gemaakt. Sommige leerlingen hadden een voorkeur voor een bepaalde deelstaat, omdat ze er op vakantie waren geweest of omdat er familie woonde. De wandkaart van Duitsland werd veelvuldig geraadpleegd. Uiteindelijk waren er twee groepen voor Berlijn en twee voor Nordrhein-Westfalen. De meeste groepen telden vier personen, enkele groepen bestonden uit drie of vijf personen. De leerlingen gingen vervolgens in hun groep overleggen wie welk onderwerp (toerisme, cultuur, historie, politiek/economie/onderwijs) zou uitwerken.

Van mij kreeg elke groep een lijstje met vier adressen² van instanties die konden worden aangeschreven om informatie in te winnen over de betreffende deelstaat. De leerlingen verdeelden de adressen en schreven de (gecorrigeerde) brief van module 2 opnieuw naar dat adres. Als afzender gaven de leerlingen hun eigen naam op en het adres van de school waar alles door de conciërges zou worden verzameld.

Na de kerstvakantie was er voor 74 leerlingen post binnengekomen. In de kleine groepen werd de post doorgenomen en geordend naar onderwerp. Daarna begon het lezen van de informatie waaruit vervolgens dat wat belangrijk werd gevonden werd geselecteerd. Enkele leerlingen hadden moeite met de opzet van het onderdeel toerisme. Een tip om het in de vorm te gieten van een toeristische route door de deelstaat bleek nuttig te zijn. Stond de opzet eenmaal vast, dan ging men met veel enthousiasme aan het werk. Naast de informatie die op school ontvangen was, hadden sommige leerlingen nog extra materiaal verzameld uit bibliotheken, bij docenten geschiedenis en aardrijkskunde. Er was door enkele leerlingen gefaxt en gebeld naar instanties in Duitsland, wat weer veel informatie opleverde.

- **Begeleiding**

Ik liep rond om leerlingen van advies te dienen wanneer dat nodig was en om de voortgang te bewaken. Aan het begin van elke les was er een klassikaal moment waarin tijd was voor vragen en problemen. Eens in de week werd er een algemeen thema over Duitsland behandeld, zoals geografie, politiek systeem, onderwijs, enz. Ook werd er aandacht besteed aan het schrijven van een scriptie. Hierbij werd gebruik gemaakt van de volgende uitgaven: *Über das Abfassen von Berichten*³ en de *Scriptiewijzer*.⁴ Mijn rol als docent bestond naast het geven van

advies nog uit het controleren van de tussenproducten op storende stijl- en grammaticafouten en het aanmoedigen wanneer het werk niet vlotte. Deze tussentijdse 'controle' bespaarde aan het eind van de module een tijdrovende bestudering van de werkstukken. De leerlingen moesten het werkstuk, voor zover mogelijk, getypt inleveren. Leerlingen die tot dan toe de computer alleen voor spelletjes gebruikten gingen ijverig experimenteren, waarbij de hulp van ervaren pc-gebruikers in de klas veelvuldig nodig was.

Tijdens de lessen kon slechts sporadisch gebruik gemaakt worden van computers, omdat deze niet in het lokaal aanwezig waren, maar in een apart computerlokaal, wat roostertechnische problemen opleverde.

Leerlingen werkten drie lessen per week aan deze module gedurende vijf weken. Voor (t)huiswerk was anderhalf uur per week gepland. De werkzaamheden eromheen, zoals een inleiding schrijven en een conclusie of nawoord, een literatuuroverzicht en inhoudsopgave samenstellen, kostten nog de nodige tijd. De eindproducten werden hierdoor niet tegelijkertijd ingeleverd, wat voor het beoordelen ervan wel prettig was; de stapel werkstukken was niet te hoog.

- **Beoordeling**

De school verwacht van de docenten dat elke module getoetst wordt en dat daarvoor cijfers worden gegeven. De leerlingen krijgen aan het eind van het jaar een cijferrapport en op gezette tijden een cijferoverzicht op een kaart. Deze regeling beperkte de vormen van evaluatie. Mijns inziens is het niet nodig voor elke module een cijfer te geven op grond van een (reproductieve) toets. Er moet vooral gekeken worden naar de productieve vaardigheden van een leerling. Wat heb ik geleerd en hoe kan ik het toepassen? De toetsing/evaluatie van deze module bestond uit een cijfer voor de individuele bijdrage aan het werkstuk en een cijfer voor de schriftelijke toets over het gehele werkstuk en de behandelde thema's in de les. De twee cijfers werden gemiddeld tot één cijfer. (Een andere manier van evalueren van de beschreven module zou kunnen bestaan uit een presentatie, zodat leerlingen kennis kunnen nemen van elkaars werk).

In de bibliotheek is na afloop een expositie gehouden van de gemaakte werkstukken. De producten zagen er zeer verzorgd en professioneel uit.

- **Evaluatie**

Uit de evaluatie bleek dat de leerlingen in alle opzichten veel hadden geleerd. Moeilijk was het 'op gang komen'. Eenmaal bezig ging het steeds beter. De meeste leerlingen ondervonden weinig tot geen problemen tijdens het werken aan deze opdracht. Alles stond duidelijk in het moduleboek, zodat ze thuis en op school rustig konden doorwerken. Het werken op school had als voordeel dat de leerlingen hun product aan de andere leden van hun groep konden laten zien. Er ontstond op deze manier een samenhangend geheel. Bovendien had deze manier van werken als voordeel dat leerlingen elkaar konden helpen bij problemen.

Als pluspunt werd genoemd dat de grammatica moest worden toegepast. Dit werd als zeer zinvol ervaren. Wanneer je merkt dat grammatica nodig is om een goede zin te formuleren, ben je bewuster met de juiste manier van schrijven bezig dan wanneer je de grammatica in invul- of vertaalzinnen moet gebruiken. Er werden natuurlijk gedeeltes uit het materiaal overgeschreven, wat op zich niet slecht was, want leerlingen schrijven hierbij goede zinnen over en letten onbewust toch op stijl, spelling en grammaticale constructies.

Een bezwaar van deze module vonden sommigen de hoge werkdruk. Er was veel werk verzet in relatief weinig tijd.

Conclusie

Na drie jaar van experimenteren, waarbij aan het eind van elk jaar de leerlingen het systeem evalueerden, kan ik de conclusie trekken, dat er geen sprake is van saaiheid wanneer men werkt met modulen waarin een vaardigheid centraal staat. Tijdens alle modulen ligt het accent weliswaar op een bepaalde vaardigheid, maar dat wil niet zeggen dat de andere vaardigheden niet aan bod komen. Zo wordt er regelmatig Duits gesproken tijdens de les. Voor het maken van bovenstaand werkstuk moest veel worden gelezen. Ook werd een video over Duitsland getoond, waarbij ze moesten luisteren. Om informatie te krijgen moesten de leerlingen brieven schrijven. Het maken van een werkstuk in het Duits bestaat al uit schrijven. Tijdens het werk worden veel woorden onbewust en bewust geleerd evenals de grammatica. Men zou ook een module op thematische gronden kunnen samenstellen met alle vaardigheden geïntegreerd. Te denken valt aan thema's als sport, milieu, techniek, vrije tijd, enz. Mijn voorkeur gaat echter uit naar modulen per vaardigheid. Het is voor leerlingen overzichtelijk ('Leesvaardigheid beheers ik onvoldoende en luisteren gaat goed') en afwisselend, vooral door de onderdelen 'kennis van land en volk' (waarin ook literatuur past) en gespreks- en luistervaardigheid.

Moduleren in zijn algemeenheid biedt de leerling de volgende voordelen:

- Het is duidelijk (doelen zijn bekend en er worden richtlijnen gegeven).
- Leerlingen werken in eigen tempo en op eigen niveau, individueel of in kleine groepen aan de opdrachten.
- Leerlingen leren grote hoeveelheden leerstof over langere perioden plannen.

Voordelen voor de docent zijn:

- Goed overzicht over de resultaten van de leerlingen.
- Beter dan voorheen zicht op het leerproces van de leerlingen
- Langzaam wennen aan de rol van begeleider binnen het studiehuis.
- Eigen accenten leggen.
- Men kan de leergang blijven gebruiken.

Men kan binnen het systeem van moduleren gradaties in vormen van zelfstandig leren aanbrenge. Wanneer de docent nog geen of weinig ervaring heeft opgedaan met een meer zelfstandige rol van de leerling, dan is het aan te bevelen voorzichtig te beginnen en de leerlingen voldoende te begeleiden. Naarmate de leerlingen gewend raken aan de voor hen nieuwe manier van werken kan men de verantwoordelijkheid voor het leerproces steeds meer aan hen overdragen.

Zoals in de inleiding vermeld, is het moeilijk in een traditioneel schoolstelsel, dat nog niet is toegerust voor de vernieuwde tweede fase (de school als studiehuis), het onderwijs zodanig vorm te geven dat het aansluit bij de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van zelfstandig leren. Toch is er met gemoduleerd onderwijs binnen het huidige systeem veel te bereiken, omdat de docent het materiaal zo kan samenstellen dat het binnen de mogelijkheden van de school kan worden ingezet.

Wanneer de school niet kiest voor een systeem van moduleren voor alle vakken, blijft er toch de mogelijkheid voor de individuele docent eens met deze onderwijsvorm te experimenteren in een door hemzelf gecreëerd 'studiehuis' binnen de klas.

Literatuur

- Beleidsnotitie *Modulering voortgezet onderwijs*, Tweede Kamer, vergaderjaar 1987-1988, 20611, nr. 2.
- Eijl, P. van, C. Capetti e.a., *Onderwijs in modulen. Over het hoe en waarom van modulair onderwijs*, Groningen, 1988.
- Jehee, M., J. de Haas e.a., *Moduleren: werk in uitvoering*, Leiden, 1990.
- Simons, P.R.J., J.J.G. Zuylen, *De didactiek van leren leren*, Tilburg, 1995.

Noten

1. Beleidsnotitie 1987-1988.
2. Adreslijst uitgegeven door het Duits Verkeersbureau, Hoogoorddreef 76, 1101 BG Amsterdam.
Goethe-Instituut, Herengracht 470, 1017 CA Amsterdam.
Duitse Ambassade, Groot Hertoginnelaan 18, 2517 EG Den Haag.
Inter Naciones, Kennedy-Allee 91-103, D-53175 Bonn.
3. Kirsten Nicklaus en Wim Hoogland, *Über das Abfassen von Berichten*. Wolters-Noordhoff, Groningen, 1993.
4. *Scriptiewijzer*. Uitgave van de Rabobank.

Angela Kraaijpoel-Twickler

Was vanaf 1971 achtereenvolgens werkzaam in het basisonderwijs, voortgezet onderwijs en hbo. Studeerde Duits mo-A en -B aan de Noordelijke Hogeschool en behaalde haar

doctoraal Duits aan de Rijksuniversiteit Groningen. Is momenteel docente Duits op scholengemeenschap 'De Delta' in Leeuwarden en op de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden. Verzorgt nascholing voor o.a. het ECNO (Educatief Centrum Noord en Oost).
Adres: De Aek 18, 9074 DA Hallum.